

sekä kontrafaktuaalisen spekuloinnin, mutta nähdäkseni ei aivan onnistu pyrkimyksissään. Kirjassa on tutkimukseen perustuvia yleistajuisia historiaosia sekä pamflettimaaisia, kantaa ottavia ja moralisoivia osia. Lukija ei kuitenkaan aina tiedä, kumpaa lukee. Tietokirjaosuuksissa teos onnistuu hyvin, mutta pamflettimaaisuus tulee mukaan varkein, eikä sen lähtökohtia avata ja valintoja perustella mitenkään, jolloin lukijan on vaikea ottaa itse kantaa esitettyihin näkemyksiin. Tämä sisällöllis-rakenteellinen heikkous syö kirjan arvoa tietokirjana, mikä on valitettavaa.

Teos ottaa myös kantaa myöhempiin merkityksenantoihin. Vettenniemi on tehnyt erinomaista työtä asettaessaan Stolypinin ajan suomalaisten ja suomalaisiin kohdistuneet toimet yleisvaltakunnallisiin konteksteihinsa. Samaa periaatetta tekijä olisi voinut noudattaa myös käsitellessään 1970-luvun virallisen Suomen suhtautumista Leniniin. Tekijä halveksuu sangen avoimesti aikakauden suomalaisten neuvostomyönteisyyttä ja Leninin roolin ylikorostamista (ilmeisen ironisesti teoksen kuvituksena on käytetty sangen paljon kuvia 1976 valmistuneesta suomalais-neuvostoliittolaisesta Luottamuselokuvasta). Mikäli tässäkin tapauksessa olisi huomioitu ”yleisvaltakunnallinen konteksti”, myös suomalaisten Lenin-into olisi tullut ymmärrettäväksi: vallankumouksen 50-vuotisjuhlista alkaen Lenin-kulttia tietoisesti kasvatettiin Neuvostoliitossa (mikä oli yksi neuvostovallan

metodi stalinismin käsittelyssä tai käsittelemättä jättämisessä. Tämä on toki kokonaan oma tutkimusaiheensa). ”Yleisliittolainen trendi” ei voinut olla heijastumatta myös Suomeen, niin ulko- kuin sisäpoliittisestikin. Teoksen yleistä tulkintaa vasten voikin kysyä, lisääkö tämä neuvostolaisen Lenin-kultin myötäily todella suomalaisten oletettua ”syyllisyyttä” sen enempää kuin aikakauden neuvostotoimijoiden osalta. Vettenniemi ennustaa, että Suomessa on edessä jonkinlainen tilinteko neuvostomyönteilyn suhteen, ja kunhan tuo tutkimus täyttää akateemiset kriteerit, sitä voi tervehtiä ilolla. On todennäköistä, että siinä kohtaa Vettenniemen teos nostetaan esiin, ainakin viitattaessa vallankumousta edeltäviin vuosiin.

Edellä esittämästäni kritiikistä huolimatta totean Vettenniemen teoksen olevan ehdottomasti tutustumisen arvoinen kirja. Sen tärkein sisältö on tutkimukseen nojaava, sangen koherentti kuvaus suomalaisten avunannon muodoista Venäjän vallankumouksellisessa liikehännässä. Teos myös antaa kiinnostavia näkökulmia kansallisen historiankirjoituksemme pohdintaan. Teoksen perusideasta – solzhenitsyniläisen kansallisuusajattelun soveltamisesta suomalaisten oletettuun syyllisyyteen Venäjän vallankumoukseen ja sen seurauksiin – ja sen pohjalta annetun viitekehäyksen toimivuudesta kannattanee jokaisen lukijan muodostaa oma käsityksensä.

Susan Ikonen

Uutta tietoa Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteista

Simo Mikkonen: *”Te olette valloittaneet meidät!” Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2019. 332 s. ISBN 978-951-858-129-4.

Ennen kuin ehdin avata historioitsija Simo Mikkosen uutta teosta, *”Te olette valloittaneet meidät!” Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*, sai kirjan yläotsikko minut mietteliääksi. Valloittaa-sana yhdistyi mielessäni yksioikoisesti sotilaalliseen miehitykseen, ja sai pohtimaan, millä tavalla tämä näkökulma yhdistyisi taiteeseen. Paljon johdantoa pidemmälle ei kuitenkaan tarvinnut lukea, kun otsikko sai selityksensä. Neuvostoliiton kulttuuridelegaatio konsertoi Kansallisteatterissa kutsuvierasnäytännössä Suomen yhteiskunnan eliitille tammikuussa 1945. Konsertin kirkkaimpana tähtenä esiintyi

maineikas Puna-armeijan kuoro, jonka jäseniä Hella Wuolijoki kiirehti konsertin päätyttyä kukittamaan. Vanhojen Suomi-filmien ystäväni pystyn sieluni silmin kuvittelemaan virolaisak-sentilla suomea puhuneen Wuolijoen ylistämässä konserttia itänaapurin kulttuuriväelle. ”Te olette valloittaneet, te olette valloittaneet meidät!”

Wuolijoen ylistyslaulun voi tulkita monella tapaa. Yhtäältä se kertoo Neuvostoliiton taiteen arvostuksesta ja ylipäänsä mahdollisuudesta nauttia korkealaatuisesta taiteesta pitkien sotavuosien jälkeen. Toisaalta hänen sanoistaan voi lukea ennustuksen Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteiden tulevaisuudesta, joka haltioituneen ihastelun ohella sai kielteisempiäkin sävyjä. Vaikka Neuvostoliitto ei valloittanut Suomea sotilaallisesti, se onnistui valloittamaan ainakin osan suomalaisten mielistä. Teoksen otsikkoa voi näin ollen pitää varsin nerokka-

na. Hieman arvoituksellisenä se saa tarttumaan kirjaan; lukija kohtaa oivalluksen riemun ta-
jutessaan, mistä oikein on kyse, ja lopulta hän
tulee pohtineeksi kirjan aihetta aavistuksen sy-
vällisemmin kuin olisi muutoin tullut tehneeksi.

Simo Mikkosen teos Suomen ja Neuvosto-
liiton suhteista taiteen kentällä kylmän sodan
ensivuosisikymmeninä on urauurtava. Aikai-
sempi tutkimus on tarkastellut aihetta lähinnä
instituutioiden, kuten Suomi-Neuvostoliitto-
seuran ja Neuvostoliitto-instituutin, kautta.
Taiteentutkimuksen kentällä neuvostosuhteet on
harmittavan usein joko unohtettu tai tietoisesti
vaiettu. Suomen kansainvälistymisen kertomuk-
sessa taidesuhteet itään eivät ole olleet tutki-
muksen keskiössä. Mikkosen tutkimus valottaa
kulttuurisuhteiden kenttää ja sen toimijoita niin
valtiollisella kuin ruohonjuuritasollakin – isot
linjat ja yksittäisten taiteilijoiden tarinat kulkevat
sulavasti yhdessä ja avaavat aivan uuden lehden
aihepiirin tutkimuksessa. Teos luo uskottavan
kokonaiskuvan siitä, kuinka Neuvostoliitto
pyrkii heti sodan jälkeen muokkaamaan suoma-
laista yhteiskuntaa neuvostomyönteisemmäksi
kulttuuria ja taidetta apuna käyttäen. Stalinin
kuoleman ja suojausajan myötä kulttuurisuhteiden
luonne muuttui ammattimaisemmaksi ja ideolo-
ginen sävy lieveni.

Mikkosen työn fokus on esittämissä taiteissa
eli musiikissa ja tanssissa, kun taas kirjallisuus,
kuvataiteet, teatteri ja elokuva on rajattu työn
ulkopuolelle ja niitä käsitellään vain lyhyesti.
Rajaus on sikäli onnistunut, että Mikkonen
on pystynyt luomaan perusteellisen ja selkeän
kokonaisuuden näistä kahdesta taiteenlajista,
jotka olivat kylmän sodan alkuvuosisikymme-
ninä nimenomaan Neuvostoliitolle tärkeimpiä
kulttuuridiplomatiassa. Mikkonen perustelee
rajausta myös sillä, että kirjallisuuden, kuva-
taiteiden ja teatterin merkitys maiden välisissä
kulttuurisuhteissa lisääntyi huomattavasti vasta
1960-luvulta lähtien. Vuonna 1960 Suomen ja
Neuvostoliiton välille solmittiin kulttuurivaiht-
tosopimus, joka kasvatti Suomen valtion roolia
kulttuurivaihdossa kansalaisjärjestöjen rinnalla
ja selkeytti pelisääntöjä. Mikkosen tutkimus-
urakka aiheesta jatkuu 1960-luvulta eteenpäin ja
jäänkin kiinnostuksella odottamaan, miten tarina
Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteista ete-
nee myöhäisen Stalinin ajan ja suojausajan jälkeen.

”Te olette valloittaneet meidät!” perustuu
mittavaan arkisto- ja haastatteluaineistoon, jota
on kerätty Venäjältä ja Suomesta. Tutkimuksen
taustalla on ansiokas, perusteellinen ja taitava
lähdetyöskentely, jota tekijä valottaa seikkape-
räisesti kirjan johdannossa. Vahva Neuvosto-

liiton kulttuuripolitiikan ja kulttuurista kylmää
sotaa käsittelevän kansainvälisen tutkimuksen
tuntemus luo vakuuttavan pohjan asettaa Suo-
men tapaus laajempaan kulttuurisen kylmän
sodan kontekstiin. Jäin kuitenkin kaipaamaan
hieman enemmän kansainvälistä vertailua kan-
sandemokratioihin ja muihin Suomen kaltaisiin
puolueettomina esiintyviin maihin kuten Ruot-
siin, Itävaltaan ja Sveitsiin sekä Jugoslaviaan,
joka oli omanlaisensa poikkeus sosialistimaiden
joukossa. Kuinka erityinen Suomi oli suhteessa
näihin muihin pieniin ja keskikokoisiin valtioihin
suurvaltojen välissä?

Mikkonen osoittaa työssään, että kulttuu-
rivaihto oli Stalinin kuolemaan saakka hyvin
yksisuuntaista. Neuvostoliitto lähetti Suomeen
useita taitelijaryhmiä, mutta vastaanotti samana
aikana vain muutamia suomalaisia ryhmiä. Tilan-
ne muuttui 1950-luvun puolivälin jälkeen ja eten-
kin vuonna 1960 solmitun kulttuurisopimuksen
myötä, jolloin voidaan alkaa puhua varsinaisesta
molemmipuolisesta kulttuurivaihdosta. Stalinin
ajalle luonteenomaista oli myös pyrkimys vai-
kuttaa kulttuurin avulla suomalaisten poliittisiin
näkemyksiin. Tähän pyrittiin lähettämällä neu-
vostoliittolaisia taideryhmiä kiertämään Suomea
kunnallis-, eduskunta- ja presidentinvaalien alla.
Samoissa tilaisuuksissa pyöri luonnollisesti kan-
sandemokraattien ehdokkaita, joita itänaapurissa
toivottiin äänestettävän.

Hyöty taidekiertueista ei langennut ainoas-
taan itänaapurille. Suomi-Neuvostoliitto-seura
sai monella tapaa etua monopoliasemastaan
maiden välisessä kulttuurivaihdossa. SNS ke-
räsi taloudellista etua konserttien lipputulosten
muodossa, sai korkeatasoisten taiteilijoiden
ansiosta yleisöä tilaisuuksiinsa ja sai nostettua
näin myös järjestönä profiiliaan. 1950-luvun
puolivälin jälkeen SNS:n rinnalle ja ohitse nou-
sivat ammattimaiset taideorganisaatiot, kuten
Kansallisooppera ja Fazerin konserttitoimisto.
Näiden kautta Neuvostoliitto sai kaipaamaansa
länsivaluuttaa sekä korkeakulttuuriin perehty-
neitä yleisöjä, jotka olivat vieroksuneet SNS:aa
järjestäjänä.

Neuvostotaiteen merkitys oli erityisen suuri
Kansallisoopperalle ja suomalaisen baletin ke-
hitykselle. Oopperan visionäärinen johto osasi
katsoa Neuvostoliiton poliittisen uhan ohi ja
lähti rohkeasti luomaan suhteita itänaapurin
taidekentän kanssa. Mikkosen mukaan suhteet
neuvostotaiteeseen olivat merkittävämmässä
roolissa suomalaisen baletin ja oopperan kan-
sainvälistymisessä kuin yleensä on esitetty.
Solisti- ja koreografivierailujen ansiosta suo-
malainen yleisö pääsi nauttimaan huippuluokan

esiintymisistä, joita tuohon aikaan nähtiin hyvin harvakseltaan lännessä. Suomalaiset tanssijat ja oopperalaulajat taas pääsivät kokeilemaan taitojaan isoilla areenoilla ja korkealuokkaisessa seurassa vieraillessaan Neuvostoliiton vaativien yleisöjen edessä.

Teoksen ehdottomaksi ansioksi on laskettava se, että tarkastelun kohteena on maantieteellisesti koko Suomi, ei vain Helsinki. Tällainen tarkastelutapa tuo esiin paitsi Neuvostoliiton kulttuuritoiminnan laajuuden ja luonteen, myös tätä toimintaa Suomessa koordinoineen Suomi-Neuvostoliitto-seuran koko maan kattavan verkoston. Vaikka neuvostotaiteilijoiden konsertteja oli määrällisesti eniten pääkaupungissa, pääsivät kansalaiset myös verrattain pienillä ja kaukaisilla paikkakunnilla nauttimaan maailmanluokan taiteilijoiden esiintymisistä tehtailla ja työväentaloilla. Näiden taidekiertueiden suurin paradoksi lieneekin siinä, että kun monet länsimaat olivat

turhaan yrittäneet saada Neuvostoliiton tähtisolistejä, kuten David Oistrachia ja Emil Gilelsia esiintymään lännessä, suomalaiselle yleisölle he tipahtivat kuin yllätyksenä taivaalta eivätkä kaikki heitä kuulleet välttämättä aina ymmärtäneet, kuinka suurista tähdistä oli kyse.

Mikkosen teos on tasapainoinen, hyvin kirjoitettu kokonaisuus, joka pysyy kasassa, vaikka henkilöitä ja organisaatioita on paljon. Mikkonen on jaksanut taustoittaa ja asettaa taiteilijoita, byrokraatteja ja poliitikkoja kontekstiinsa ihailtavan kärsivällisesti. Tämä on iso palvelus lukijalle, joka pysyy tarinassa mukana myös niissä kohdissa, jotka eivät ole itselle niitä tutuimpia. ”Te olette valloittaneet meidät!” on tärkeä teos, joka tuo tarpeellista lisävaloa Suomen ja Neuvostoliiton yhteiseloon kylmän sodan vuosina.

Pia Koivunen

Bipolaarinen vastakkainasettelu vai monitasoinen yhteistyö?

Crump, Laurien & Erlandsson, Susanna (eds): *Margins for Manoeuvre in Cold War Europe: The Influence of Smaller Powers*. London: Routledge, 2019. 255 s. ISBN 9780429425592. <<https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.4324/9780429425592>>

Kylmän sodan tutkimuksessa on kehittynyt ns. uusi koulukunta, jonka vaikutus on kasvanut merkittävästi 2000-luvun alusta lähtien. Tätä uutta koulukuntaa edustavat mm. Odd Arne Westad ja Michael Cox ja Suomessa esimerkiksi Sari Autio-Sarasma ja Katalin Miklóssy. Sen ydinsanoma kytkeytyy kylmän sodan laajempaan kontekstualisointiin kahden supervallan välisen konfliktin sijaan. Uuden koulukunnan hengessä Laurien Crumpin ja Susanna Erlandssonin toimittama *Margins for Manoeuvre in Cold War Europe: The Influence of Smaller Powers* tarjoaa 12 lukua, jotka perustuvat alkuperäiseen laajaan arkistotutkimukseen. Kirja on ainutlaatuinen siinä mielessä, että siinä käytetään kansainvälistä historian tutkimusta kritisoimaan kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa vallalla olevaa teoriaa pienistä valtioista. Toimitettu teos on hyödyllinen tutkijoille, jotka käyvät keskustelua siitä, pitäisikö valtiotieteen ja kansainvälisen historian olla yhteistyössä ja jos niin miten.

Margins for Manoeuvre -teoksen ensisijaisena tutkimusaiheena on ”tutkia ja helpottaa kyl-

män sodan aikaisten pienempien eurooppalaisten valtioiden tavoitteiden, strategioiden ja liikku-mavaran [”margins for manoeuvre”] vertailua empiirisesti, ilman etukäteisoletuksia itä- länsi -asemaan liittyvistä rajoituksista” (s. 1-2). Tämä tutkimuksen tavoite näkyy hypoteesissa, jonka mukaan ”vallan manipulointaminen muokkasi enemmän kylmän sodan kulkua kuin vallan tasapainottaminen” (s. 283). *Margins for Manoeuvre* osallistuu tähän akateemiseen keskusteluun samalla tavalla kuin Sari Autio-Sarasma ja Katalin Miklóssy tekivät kirjassa *Reassessing Cold War Europe* (2010). Toisin sanoen se tarkentaa ajatusta siitä, kuinka konfliktien ja yhteistyön tulisi määritellä lähtökohdat vallan tutkimiseksi kylmän sodan uudessa historiassa.

Tätä varten Crump ja Erlandsson esittelevät kiitettävän käsitteellisen kehyyksen tarjoamalla ensisijaisena analyttisenä käsitteenä liikku-mavaraa vallan sijaan. He kertovat pyrkivänsä poistamaan epäsymmetrisen sotilaallisen voiman konnotaation avaamalla ulkopoliittikan analyysin paljon laajemmalle joukolle analyttisiä luokkia, kuten kulttuuri, sosiaaliset ja aatteelliset näkökohdat. Tämä yhdistyy toimitukselliseen päätökseen, jonka mukaan kaikki kirjoittajat voivat itse määritellä ”pienuuden” analyysissään.

Kirja on jaettu kolmeen temaatitseen osaan, jotka keskittyvät pääasiassa 20 kansallisvaltion ja muutaman yrityksen keskusteluun 1) monen-